

Poslední opravdová divočina

Amazonská „džungle“? Sibiřská tajga? Sahara? Kdepak: titul „Poslední opravdová divočina“ si zaslouží jiný kout světa. Sedmý kontinent.

Divočina, protože se tak lidé rozhodli

Letos slavíme 60 let Smlouvy o Antarktídě. Klišeoidní formulace je na místě: jako milovníci přírody opravdu máme důvod slavit, poněvadž tato smlouva zatím účinně chrání poslední skutečně velký kus divočiny na Zemi. Např. i ten nejdlehlší kout Amazonie už lidé různě dávno v minulosti obývali: jak naznačují výzkumy z posledních desetiletí, i lesy, které dnes působí jako „panenské“, byly opakovaně káceny a využívány domorodci k maloplošnému zemědělství. Smlouva o Antarktídě zakazuje těžbu surovin i vojenské akce a povoluje pouze vědecký výzkum (ten je značně omezený, v jižním létě Antarktidu obývá kolem 5 tisíc vědců, v jižní zimě jen tisícovka).

Roční návštěvnost Antarktidy je pouhých přibližně 40 000 turistů. Z nich navíc asi čtvrtina ani nevystoupí na břeh a má povoleno jen pozorovat z baru na palubě. Dejme tohle číslo do souvislostí: Prahu každoročně navštíví desetinásobně víc turistů než Antarktidu za celou historii dohromady.

Jak je to možné? Návštěvnost pár desítek tisíc je horní limit, omezený přísnými kvótami. Navíc první turistické výpravy začaly až v 60. letech 20. století. První čtvrtstoletí šlo o zcela zanedbatelné počty lidí, podstatnější turistický zájem o ledový kontinent přišel až v 90. letech. Proč?

Nej kontinent

Protože Antarktida je extrém. Světadíl „ulitý“ klimaticky (nejchladnější, nejvčetnější, nejsušší), geologicky (nejvyšší nadmořská výška, navýšená ještě ledovým příkrovem), biologicky (miniaturní biodiverzita) i logisticky (nejřidčeji osídlený, nejdražší, nejméně navštěvovaný).

A v rámci Antarktidy je nej Antarktický poloostrov. Nikde jinde kolem ledového kontinentu už není tolik ostrovů, tak bohatých na faunu, navíc tak snadno dostupných. Tedy relativně dostupných: ani cesta přímo nejkratší trasou přes Drakeův průliv není zárukou, že sedmý světadíl uvidíte. Jde o nejdívočejší vody na světě (děkuji, že si během mé návštěvy daly relaxační pauzu) a stává se, že draze zaplacená cesta se neuskuteční z bezpečnostních důvodů.

Antarktický poloostrov navíc přináší další benefit: odkud tam jedete? No přece z Argentiny! Moje první kroky po příletu do města Ushuaia, nejjihnějšího města na světě, které slouží jako výchozí bod pro cesty dál na jih, sice mířily na smetišťe (*Ptačí svět* 4/2018), ale jakmile světlo nestačilo na pozorování a focení, uchýlil jsem se do svatostánku zvaného *parrilla*. Po návštěvě argentinských grilů při několika předešlých výletech do „země masa“ jsem totiž téměř přestal požívat české pokusy o „maso“ a s moravským červeným „vínem“ jsem rozvázal intimní vztah úplně. Tolik krásy čeká přírodopysce v dalekých krajích... třeba cestou do Antarktidy ;-)

Rady k nezaplacení

- **Kdy?** Jižní léto, tedy naše zima, je jasná volba. Hnízdění ptáků je pochopitelně (kromě i jinak zcela nepochopitelných tučňáků císařských, hnízdících během *jižní* zimy) koncentrováno do „letních“ měsíců, přibližně od září do prosince (fotografie jsou z ledna, tučňáci kolonie byly ještě plné nesamostatných mláďat).
- **Odkud?** „No z Vinohrad přece, ne?!“ Tak jsem to nemyslel: na rozdíl od téměř všech destinací na zeměkouli se do Antarktidy nedostanete na tradiční „dva lety s přestupem ve Frankfurtu“. Musíte se nejdříve dopravit

Foto: Tomáš Grim

Chaluha antarktická (*Catharacta maccormicki*) má s buřňákem sněžným vůbec nejjihnější areál ze všech ptačích druhů. V jižním létě je postrachem hnízdících tučňáků, v našem létě zimuje poblíž Grónska, Aljašky a v tropických vodách Indického oceánu. Walker Bay, Livingstonův ostrov, Jižní Shetlandy.

Foto: Tomáš Grim

Jak jinak vyfotit buřňáka sněžního (*Pagodroma nivea*) než ve sněžové vánici? Jen hrstka ptačích druhů z celkového počtu cca 11 000 je zbarvena čistě bíle. Buřňák sněžný je navíc jedním z pouhých tří druhů opeřenců, které hnízdí pouze v Antarktídě (a případně na přilehlých ostrovech). Kanál Neumayer, Palmerovo (Antarktické) souostroví, Antarktida.

na jižní cíp některého ze tří kontinentů. Austrálie a Nový Zéland – delší cesta, méně ostrovů, divoké moře celou trasu. Jižní Afrika – pouze letecké zájezdy. Jižní Amerika? Všechny palce nahoru! Nejenže je výrazně nejbliž: po cestě můžete navštívit Jižní Georgii, Jižní Sandwichovy ostrovy, Jižní Orkneje, Jižní Shetlandy a návdavkem třeba Falklandy. Jedny „Jižní“ lepší jak druhé!

- **„Co to pořád máte s těmi ostrovy?“** S ostrovy mám to, že je sice fajn popatřit zrakem zvlhlým antarktickým fukěrem (a vzpomínkou na to, kolik to celé stálo) na ledový kontinent, ale z hlediska pozorování divé přírody a focení jsou jmenované ostrovy o třídu *lepší* než celá slavná Antarktida. Na ledovém kontinentě hnízdí doslova hrstka ptačích druhů; slovy kolegy, který tam strávil 18 měsíců: „Antarktida není jen jedna velká kolonie plná ptáků a úchvatné výhledy, ale také obrovské plochy fádnic a mrtvých kamenitých plání a ledu.“ Naopak subantarktické ostrovy doslova bují živočištvem – ostatně je obklo-

Mapa Antarktidy: freevectormaps.com

Foto: Tomáš Grim

pují životem vůbec nebohatší vody na planetě! Krom toho: scenérie. Antarktida je kontinent s nejvyšší průměrnou nadmořskou výškou a dá vám to znát hned u pobřeží. Krajina tedy fenomenální. Jenže ta na ostrovech je fenomenální úplně stejně: není divu, že v žebříčku nejúchvatnějších scenérií planety Země většinou nechybí Jižní Georgie. Pokud bych si musel vybrat „Antarktida, nebo ostrovy?“, bez zaváhání bych kontinent pustil k vodě a volil ostrovy. A mezi nimi jednoznačně Jižní Georgii.

- **Kam?** Možností mnoho. I letmý pohled na mapu dává zřetelně najevo, že Antarktický poloostrov (a přilehlé **OSTROVY!!!**) je jasná volba. Vybíhá z celého kontinentu nejdále na sever, zatímco Jižní Amerika – jak jest to prozřetelně zařízeno! – sahá nejdále ze všech přilehlých světadílů na jih. Krátká vzdálenost = méně spěchu = více šancí si vše vychutnat a nafotit.
- **Plánovat?** Bez toho to na dálném jihu nejde. Snad ještě víc než v silně antifreestylové Jihoafrické republice (o které jsem psal loni: *Ptačí svět 3/2018*). Vypravit se do Antarktidy a okolí po vlastní ose může nanejvýš majitel soukromé jachty (nečekám, že by tato společenská třída byla mezi čtenáři PS hojně zastoupena). Stopování bych také nedoporučoval – ale viz „loďstop“ v podání Martina Mykisky¹ (inu, divoký jih, devadesátá léta, dnes už by si něco takového nelajsnuli ani Rusové). No... nejde mi to úplně přes pysky, ale dobrá volba je... organizovaný zájezd.
- **S cestovní kanceláří?** Nejdřív jsem se při představě „turistické“ varianty ospával, ale při zpětném pohledu to byla výhra. Po všech stránkách. Nulové starosti se získáváním povolení, organizací, proviantem, bezpečností, prostě vším, takže věnujete pozornost jen tomu, proč jste se tam vypravili: pozorujete a fotíte téměř 24/7 (pro neangličtináře přeložím do češtiny: imrvére). Velká loď, jejíž trasa je upravena tak, aby maximalizovala množství druhů a zajímavých míst (což je zásadní, poněvadž na většině míst je prostě nic). Průvodci, na naší výpravě (společnost Zegrahm Expeditions) včetně dvou specializovaných birderských (ti dělali cest Victor Emanuel Nature Tours [VENT], jedné z předních ptáčkařských cestovek na světě). Všichni špičkové kvality, permanentně v akci a ochotni bavit se u večere (taktéž špičkové kvality) mezi čtyřma očima hodinu o zásadních tématech doby, např. o určování šedohnědých buřňáků. Součástí programu (ano, pevný režim od rána do večera!) i přednášky o přírodě, živé i neživé, a historii dobývání dálného jihu. Krátce před odjezdem jsem měl to štěstí vidět v Praze přednášku legendární Jane Goodallové, která je považována za jednoho z nejlepších přednášejících vůbec (zasloužené, řekl bych); ačkoli laťku tato první dáma světové primatologie nasadila vysoko, byly přednášky na lodi *Ocean Diamond* na podobné úrovni.
- **Na jak dlouho?** Ještě že jsem zavrhl myšlenku „Čím kratší cesta, tím levnější“! Ano, týdenní rychlovýlet „Ohňová země → Antarktický poloostrov → Ohňová země“ přijde výrazně levněji. Jenže většinu času strávíte rychlouplovbou k cíli a zpět a v Drakeově průlivu po téměř celé trase nemusíte potkat ani peříčko (jak se stalo na naší cestě). Rozhodně se vyplatí zvolit delší, ač dražší cestu, která zahrnuje zmíněné subantarktické ostrovy.
- **Atlas?** Kvantita druhů vyvažuje jejich kvalitu. Svůj birdlist si tedy v jižních mořích nijak dramaticky nerozšíříte; pro srovnání: za tři *týdny* jsem na moři, ostrovech a v Antarktidě viděl celkem 57 druhů ptáků, za tři *dny* v Ohňové zemi 52 druhů a na přestupu mezi letadly v Buenos Aires v rezervaci Costanera Sur pak 62 druhů za tři *hodiny*. Atlas s sebou do batůžku nutně balit nemusíte, těch pár potenciálních druhů si třeba i zapamatujete – pokud se ovšem nerozhodnete zchladit si hlavu rozpálenou chladnomilnými antarktickými „špekly“

Pocit neskutečnosti. Ráno, večer, v noci. Nulové známky lidské činnosti. Měřítka vymykající se běžné člověčí zkušenosti. Intenzivní světlo reflektované s brutální intenzitou ledovci i mořem. Pocit neskutečnosti... Livingstonův ostrov, Jižní Shetlandy.

Foto: Tomáš Grim

„Kaudelový chlapec“ (angl. oakumboy) je lidová přezdívka pro tučňáka patagonského (*Aptenodytes patagonicus*), když je ještě ve vývojovém stadiu teenagera. Dnes už v Patagonii tento druh nehnízdí. Fortuna Bay, Jižní Georgie.

v dusnu zmíněné rezervace (*Ptačí svět 4/2018*). Pokud zvolíte zájezd, bude po ruce literatura v lodní knihovně i zkušený „bird guide“ (člověk); ten se hodí, protože některé druhy dají při běžných vzdálenostech zabrat i protřelému průvodci. Klasický ptačí atlas stylu Svensson a kol. k dispozici ani není; příručky místo toho zahrnují nejen ptáky, ale i savce, ekologii a historii²⁻³. Užitečný je i čistě fotografický atlas⁴.

- **Hlasy?** Ptáci, které v království ledu potkáte, buď mlčí (trubkonosí mimo hnízdiště), nebo se sice ozývají (hýkání tučňáků), ale to jste od nich na pár (deci)metrů. Učít se hlasy je ztráta času.
- **Doprava?** Můžete letět: máte-li milionové úspory, málo času (což zpravidla plyne z toho, kde jste ty úspory workoholických rozměrů vzali...) a nechcete-li nic pořádně nafotit, je to volba pro vás. Jste-li chudá a čas můžete přehazovat vidlemi (opět nedílné ekonomicko-časové bratrstvo), přidejte se k polární výpravě (jenže to už nebude dovolená, ale roční robota). Za rok, až ledy povolí, vás ledoborec opět odveze do civilizace. Zájemcům o tuto variantu vřele doporu-

Foto: Tomáš Grim

Masožravá kachna?! Ano, existuje a je na světě jen jedna: ostralka žlutozobá jižní (*Anas georgica georgica*). Podruh této i v Jižní Americe hojně rozšířené kachny je endemický pro Jižní Georgii. Na kachní poměry neobvyklou položku její potravy vidíme v pozadí záběru: lachtany antarktické (*Arctocephalus gazella*) však tato ostralka žere až po smrti (jejich), takže je přesněji řečeno mrchožravá. Fortuna Bay, Jižní Georgie.

Foto: Tomáš Grim

Létající „velrybky“. Ano, buňňáci holubí (*Pachyptila desolata*) jsou malé konvergentní velryby: v dutině zobáku mají jemné „kostice“, rohovinové lamely, kterými filtrují plankton. Shag Rocks, moře Scotia.

ručují skvěle napsanou a ilustrovanou knížku známého cestovatele Martina Mykisky¹. V knize vystupuje i můj bývalý kolega, který mi ke svému pobytu napsal: „Jelo se tam na jeden rok, přičemž přesný čas návratu nebyl předem určen – byli jsme naprosto odkázáni na ochotu a možnosti Rusů nás odvézt zpět.“ Pokud tedy nechcete vidět jen „výkladní skříň Antarktidy pro solventní turisty“, možnosti tu jsou (viz např. Český antarktický nadační fond <http://www.antarcticfoundation.cz/>). Pro běžného našince, který musí šéfa ukecávat o třetí týden – a ne další rok – neplaceného volna, ovšem zbývá jediná možnost: turistickou loď.

- **Ubytování?** Na lodi. Pokud tedy nemáte už zmiňovaný rok volna. To pak spíte, po pracovní době, na polární stanici.

Umění gradace

Naše skoro 7 000 km dlouhá plavba okolo moře Scotia se odvíjela podle scénáře: Ohňová země → Falklandy → Jižní Georgie → Jižní Shetlandy → Antarktida → Ohňová země (přes Drakeův průliv). Pokud je možnost volby, jinou trasu a pořadí bych nebral – má totiž skvělou gradaci.

Jedním z nejsilnějších momentů bylo překročení antarktické oceánské konvergence, relativně úzké zóny, kde se mísí chladné antarktické vody s těmi teplejšími ze severnějších oblastí. V zóně se z mořského dna zvedají živiny a na bohaté potravní zdroje se jako supi (no jakou jinou metaforu mám jako ptáčka zvolit...?) slétají kvanta mořských ptáků. Antarktická konvergence láká i množství mořských savců, osrstěných (lachtani) i odsrstěných (kytovci). Koukáte na moře, sem tam albatros; vplujete do zóny (např. mezi Falklandami a Jižní Georgií jako naše loď) a jste náhle zahlceni doslova mraky ptáků! Po pár hodinách (loď zpomalila) zase vyplujete a je klid, houpy houpy...

Foto: Tomáš Grim

Jedinou ptačí čeleď, která je hnízdně endemická pro antarktickou oblast, jsou štitonosovití (*Chionidae*). Jsou to zároveň jediná ptačí obyvatelé Antarktidy, kteří nemají plovací blány. Jejich jídelníček nemá období: placenty a pupeční šňůry tuleňů (mohou tvořit i většinu potravy); ptačí a tuleňí výkaly; vejce a mláďata tučňáků; řasy, bezobratlí, mršiny; tučňákům neohroženě kradou král, ryby a olihně; tuleňům drže „odsávají“ mléko. Štitonos světlezobý (*Chionis albus*) je jeden ze dvou druhů čeledi. Paradise Bay, Antarktida.

Životní výlet

Až na této cestě mi došlo, že jsem všechny superlativy zbrkle vyčerpal na jiná místa světa a teď už slov nenacházím... Tak jen telegraficky.

Linduška jižní (*Anthus antarcticus*): nejjihněji se vyskytující pěvec světa. Buňňák temný (*Ardenna grisea*): v lednu na něj koukám ve vodách antarktických, v dubnu pak hledím, jak brázdí povětří nad Rudým mořem izraelským (tyhle souvislosti a kontrasty... teprve pak ta příroda začíná být opravdu zajímavá!).

A nejen opeřenstvem živ jest ptáčkař. Lachtani, rypouši, tuleni. Kosatky, keporkaci, plejtváci. Pardon. *Ptačí svět*. Beru zpět...

A ta místa! Tři výstupy na pevninu sedmého kontinentu vedle nich blednou... Shag Rocks: dechberoucí scéna izolovaných obřích skal, obsypaných kormorány, jak z Verneova *Tajuplného ostrova*. Grytviken: zde bylo zpracováno 175 000 nebohých kytovců; v muzeální velrybářské základně, symbolu smrti, se dnes množí tučňáci... Deception Island: kapitola sama pro sebe.^{5,6}

Elephant Island: na strmých skalách stojí desítky metrů vysoko nad bouřícím oceánem tučňáci a my chápeme, jak se tam dostali, asi stejně, jako rozumíme tomu, jak se povedlo siru Ernestu Shackletonovi doplout právě z tohoto místa na Jižní Georgii. Na šestimetrové kocábce... 1300 km...

Port Lockroy: nejjihnější pošta na Zemi, razítko s tučňákem oslím do pasu. Oslím... jak symbolické: při focení tučňáka oslího v mrznoucí dešťové vánici jsem před pár dny v raušovém foto-psycho-stavu utopil fotoaparát; zbytek cesty jsem pak, já fotograf oslí, fotil na záložní starobylé tělo...

Lemaire Channel: v úzkém průplavu mezi pevninou a ostrovem ruská loď, uvězněná v ledové „zátce“ z ledovců. Plujeme jinam...

Ani na konci světa ale domovu neutečete úplně. Na ledové kře, jejíž tvar vzbuzuje otázku „Jak se tam ti tučňáci prokrindapána katapultovali?“, otázku vyslovenou ústy před i po ní dlouho otevřenými, sedí rybáci. Rybáci jižní (*Sterna vittata*)... a vedle nich i nám důvěrně známí rybáci dlouhoocasí, proslulí migrační rekordmani...⁶

.....

Literatura

- 1 Mykiska M. 2001: *Byl jsem rok v Antarktidě. Daleko od civilizace mezi tučňáky a tuleni*. Vlastním nákladem autora.
- 2 Shirihai 2008: *The Complete Guide to Antarctic Wildlife*. Princeton University Press, Princeton
- 3 Soper T. 2013: *Antarctica: A Guide to the Wildlife*. Bradt Travel Guides, Chalfont St Peter.
- 4 Couve E. & Vidal C. 2003: *Birds of Patagonia, Tierra Del Fuego & Antarctic Peninsula, The Falkland Islands & South Georgia*. Fantastico Sur, Punta Arenas.
- 5 Krautschneider R. 1997: *Plachetníci kolem světa pro pírkou tučňáka*. Magalhães-Cano, Ústí nad Orlicí.
- 6 Grim T. 2018: Nemotora s horolezeckými ambicemi. *Příroda* 2018(9-10): 54–59.

Tomáš Grim | je v současné době ptáčkařem na volné noze a této „profesi“ navrhuje říkat „freebird“. Je spoluautorem a spolueditorem první slovenské Ornitologické příručky a spoluautorem knihy o kukačce, která vyšla ve čtyřech jazycích a získala ocenění 2. místo „Nejlepší ptačí kniha roku 2017“ (uděluje časopis *British Birds* a *British Trust for Ornithology*).